

Arziyeva Gavhar Quljonovna

QMU pedagogika psixologiya kafedra assistent o'qituvchisi

Qutlimuratova Sarbinaz Jumamurat qizi va

Berdiyeva Gulchehra Esan qizi

Umumiy psixologiya 2 bosqich talabalari

Annotatsiya

Maqolada umumiy psixologiyaning predmeti, vazifalari hamda fan sifatida shakllanish tarixiy bosqichlari tizimli ravishda yoritiladi. Psixologiya fanining ilmiy mezonlari, diagnostik va prognostik funksiyalari, shuningdek, uning zamonaviy tadqiqot metodlari bilan uzviy bog'liqligi metodik jihatdan tahlil qilinadi. Rivojlanish tarixiga oid konseptual yondashuvlar ketma-ketlik asosida sharhlanib, psixologiyaning hozirgi ilmiy paradigmasiga asos bo'lgan g'oyaviy manbalar ochib beriladi.

Kalit so'zlar:

umumiy psixologiya, psixik jarayonlar, psixikaning predmeti, psixodiagnostika, psixik rivojlanish, introspektsiya, bixeviorizm, kognitiv yondashuv, ilmiy metodologiya, faoliyat nazariyasi.

Kirish

Zamonaviy ilmiy muhitda umumiy psixologiya fundamental bilimlar qatlamida alohida o'rin tutadi. Ushbu fan insonning psixik faoliyat mexanizmlarini, xulq-atvor dinamikasini va shaxsning individual-tipologik xususiyatlarini ilmiy asosda tahlil qiladi. Har qanday ijtimoiy institut, korporativ muhit yoki ta'lim tizimi inson omili bilan bevosita ishlaydi; shu bois psixologiya nafaqat nazariy bilimlar majmui, balki amaliy boshqaruv va inson resurslari bilan ishlashda strategik ahamiyatga ega bo'lgan ilmiy platforma sifatida ko'riladi.

Umumiy psixologiyaning predmeti va vazifalarini aniq belgilash uning ilmiy maqomini mustahkamlaydi. Bu fan insonning idrok, diqqat, xotira, tafakkur, emotsiya, motivatsiya kabi psixik hodisalarini subyektiv tajribadan ajratgan holda, ularning obyektiv qonuniyatlarini izohlashga xizmat qiladi. Psixologiya tarixining shakllanish jarayoni esa turli davrlardagi ilmiy paradigmalarning almashinuvi bilan bog'liq bo'lib, bu o'zgarishlar ushbu fandagi metodlar va talqinlarning takomillashuviga zamin yaratgan.

Umumiy psixologiya inson psixikasining umumiy qonuniyatlarini o'rganadigan fundamental ilmiy yo'nalish sifatida shakllangan bo'lib, uning predmeti inson ongining shakllanish mexanizmlari, idrok, diqqat, xotira, tafakkur, emotsiya, motivatsiya kabi

jarayonlarning qanday ishlashi, qanday rivojlanishi va ular xulq-atvorga qanday ta'sir ko'rsatishi bilan izohlanadi. Psixika murakkab tizim bo'lib, u organizmning biologik asoslari bilan uzviy bog'liq holda ishlaydi, ammo mazmuni jihatidan ijtimoiy tajriba bilan boyiydi. Shu sababli umumiy psixologiya fanining tadqiqot obyekti doim ikki omilning o'zaro ta'siri orqali izohlanadi: bir tomondan, insonning nerv-fiziologik tizimi psixik hodisalar paydo bo'lishi uchun zarur sharoit yaratadi, ikkinchi tomondan, jamiyat, madaniyat, muhit va kommunikatsiya insonning ruhiy tuzilmasini mazmunan shakllantiradi. Fan predmeti doirasida psixik jarayonlarning turli shakllari, ularning paydo bo'lishi, rivojlanishi va boshqaruv mexanizmlari, shuningdek, shaxsning individual farqlari tadqiq etiladi.

Umumiy psixologiyaning vazifalari turli darajalarda namoyon bo'ladi. Ilmiy vazifa sifatida u psixik hodisalar o'rtasidagi sabab-oqibat bog'liqliklarini aniqlashni, psixik jarayonlarning tuzilishi, dinamikasi va funksiyalarini izohlashni, inson xulq-atvorining ichki mexanizmlarini ochib berishni ko'zda tutadi. Amaliy vazifalar esa psixologik bilimlarni real hayotga tatbiq qilish bilan bog'liq bo'lib, ular ta'lim jarayonini optimallashtirish, korporativ muhitda inson omili menejmentini takomillashtirish, kommunikatsiya samaradorligini oshirish, shaxsning kasbiy qobiliyatini baholash, stress va konfliktlarni boshqarish kabi yo'nalishlarda o'z ifodasini topadi. Metodologik vazifalar esa psixologiyada qo'llaniladigan ilmiy kategoriyalarni aniqlash, tadqiqot metodlarini takomillashtirish, fanlararo integratsiyani kuchaytirish va zamonaviy texnologiyalarni ilmiy izlanishlarga jalb qilish kabi masalalarni qamrab oladi. Har bir vazifa psixologiya fanining nazariy mustahkamlanishiga, amaliy ko'laming kengayishiga va metodik asoslarining aniq belgilanishiga xizmat qiladi.

Psixologiya fanining rivojlanish tarixiga nazar tashlasak, uning shakllanishi qadimiy falsafiy qarashlardan boshlanganini ko'ramiz. Qadimgi Sharq mutafakkirlari inson ruhiyatiga oid dastlabki fikrlarni ilgari surgan. Xitoy, Hindiston, Misr kabi madaniy markazlarda inson xulq-atvorining ma'naviy, axloqiy, ruhiy omillar bilan bog'liq ekanligi qayd etilgan. Antik dunyoda Aristotel psixologiyani mustaqil bilish sohasi sifatida talqin etgan va psixik hodisalarni tabiiy qonuniyatlar bilan bog'lashga uringan. Uning "Ruh haqida" asari psixologiya tarixidagi eng qadimgi nazariy manbalardan biri sifatida tan olinadi. Bu davrdagi tadqiqotlar falsafiy tafakkurga tayanib, psixik faoliyatning tabiiy asoslarini anglashga intilgan bo'lsa-da, ilmiy eksperimentning yo'qligi sababli psixik jarayonlar ko'proq nazariy mulohaza doirasida talqin qilingan.

O'rta asrlarda psixologik bilimlar ko'proq diniy-falsafiy ta'limotlar ta'sirida rivojlangan. Psixik jarayonlar ilohiy kuch bilan bog'liq holda ko'rilgan bo'lsa-da, aynan shu davrda Sharq allomalari ilmiy kuzatuv va tahlilga asoslangan qarashlarni ilgari surgan. Ibn Sino inson ruhiyati, sezgi a'zolarining faoliyati, idrok va xotira jarayonlari

haqida chuqur ilmiy sharhlar bergan. Uning qarashlari psixologiyaning keyingi rivojlanish bosqichlariga sezilarli ta'sir ko'rsatgan. Beruniy va Forobiy ham insonning bilish faoliyati, his-tuyg'ulari va motivatsion omillarini ilmiy asosda izohlab, psixologiya faniga boy intellektual meros qoldirgan.

Yangi davr psixologiyasining shakllanishi XVII–XVIII asrlarda ilmiy metodning paydo bo'lishi bilan bog'liq. Dekart tomonidan ilgari surilgan ruh va tana dualizmi psixik hodisalarni fiziologik jarayonlardan ajratish uchun nazariy asos bo'ldi. Jon Lokning bilish haqidagi qarashlari psixik jarayonlarning tajribaga asoslanib shakllanishini ilmiy jihatdan asoslab berdi. Shu tariqa psixologiya falsafadan ajralib, ilmiy izlanish predmeti sifatida mustaqillashish sari qadam qo'ydi.

Psixologiyaning mustaqil fan sifatida shakllanishi XIX asrning ikkinchi yarmiga to'g'ri keladi. 1879-yilda Vilgelm Vundt tomonidan Leypsig shahrida birinchi eksperimental laboratoriyaning tashkil qilinishi psixologiyaning ilmiy fan sifatida tan olinishiga asos bo'ldi. U psixik hodisalarni introspeksiya va eksperimental metodlar orqali o'rganishni taklif qildi. Vundt psixik jarayonlarni fiziologik jarayonlarga bog'lab tahlil qilgan bo'lsa-da, ularning mazmuniy jihatini ham nazardan chetda qoldirmagan. Bu yondashuv psixologiya fanining metodik asoslarini aniqlashtirishda muhim omil bo'ldi.

XX asr boshlariga kelib psixologiya turli ilmiy maktablarga ajralib ketdi. Bixeviorizm inson xulqini faqat kuzatiladigan reaksiyalar orqali o'rganishni taklif qilib, ong jarayonlarini ilmiy tahlildan chetga surdi. Bu yondashuv tajribaviy metodlarni kuchli qo'llashi bilan ajralib turadi. Gestalt psixologiyasi esa psixik hodisalarni yaxlit tizim sifatida ko'rish zarurligini asoslab, inson idroki obyektlarni bo'laklarga ajratib emas, balki yaxlit holda qabul qilishini ta'kidladi. Psixoanaliz esa inson xulq-atvorining chuqur qatlamini, ya'ni ongsiz jarayonlarni asosiy harakatlantiruvchi kuch sifatida ko'rdi. Ushbu maktablar psixologiya fanini yangi nazariy g'oyalar bilan boyitdi va inson ruhiyati haqidagi qarashlarning kengayishiga sabab bo'ldi.

XX asrning o'rtalariga kelib kognitiv inqilob psixologiyani yana bilish jarayonlarini o'rganishga qaytardi. Inson ongining axborotni qayta ishlash tizimi sifatida talqin qilinishi psixik jarayonlarni ilmiy tahlil qilishda yangi bosqichni boshlab berdi. Kompyuter texnologiyalarining rivojlanishi bilan intellektning algoritmik modellari yaratildi, xotira, diqqat, qaror qabul qilish jarayonlari aniq mexanizmlar sifatida o'rganila boshlandi. Kognitiv psixologiya hozirgi kunda ham eng yetakchi ilmiy paradigmalardan biri hisoblanadi.

Zamonaviy psixologiya fanlararo integratsiya bilan rivojlanmoqda. Neyropsixologiya psixik jarayonlarning neyrofiziologik asoslarini o'rganib, miya faoliyati bilan ruhiy jarayonlar o'rtasidagi bog'liqlikni aniq ko'rsatib bermoqda. Amaliy psixologiya esa ta'lim, tibbiyot, biznes, harbiy soha, sport va boshqa ko'plab

yoʻnalishlarda insonning xulq-atvor mexanizmlarini oʻrganish orqali real masalalarni hal qilishga xizmat qilmoqda. Kompyuter texnologiyalari, sunʼiy intellekt va big-data tahlilining psixologik tadqiqotlarga kirib kelishi psixik jarayonlarni chuqurroq oʻrganish imkonini bermoqda. Masalan, neyrovizualizatsiya yordamida inson miyasining qaysi qismlari turli psixik jarayonlar davomida faol boʻlishi aniqlanmoqda, bu esa psixologiyaning obyektiv ilmiy asoslarini mustahkamlaydi.

Umumiy psixologiya bugungi kunda barcha yoʻnalishlarning metodologik poydevori sifatida ahamiyat kasb etadi. U psixik jarayonlar haqidagi asosiy qonuniyatlarni aniqlash orqali shaxs psixologiyasi, ijtimoiy psixologiya, pedagogik psixologiya, mehnat psixologiyasi, klinik psixologiya kabi sohalarga ilmiy asos yaratadi. Mazkur fan insonning ongli faoliyatini chuqur tahlil qilish orqali jamiyat taraqqiyotida muhim ahamiyat kasb etadigan boshqaruv, motivatsiya, kommunikatsiya, oʻquv jarayonini tashkil etish, rahbarlik kompetensiyasini oshirish kabi koʻplab amaliy sohalarda mustahkam ilmiy tayanch boʻlib xizmat qilmoqda.

Xulosa

Umumiy psixologiya inson psixikasining universal qonuniyatlarini ochib berishga qaratilgan fundamental ilmiy yoʻnalishdir. Uning predmeti — psixik jarayonlar va ularning boshqaruv mexanizmlaridir; vazifalari esa nazariy izoh, amaliy qoʻllash va metodologik takomillashtirishni oʻz ichiga oladi. Psixologiya tarixida turli metodologik paradigmalarning almashinib borishi ushbu fandagi nazariy yondashuvlarning boyib borishiga sabab boʻlgan. Zamonaviy sharoitda umumiy psixologiya nafaqat ilmiy tadqiqotlar uchun, balki korporativ boshqaruv, taʼlim jarayoni, inson resurslari bilan ishlash, ijtimoiy kommunikatsiyalarni optimallashtirish uchun ham strategik ahamiyat kasb etadi.

Aytish joizki, fan oldida turgan dolzarb vazifa — psixik jarayonlarni yanada chuqurroq, aniqroq va texnologik asoslangan tadqiqotlar orqali izohlashdir. Bu yoʻnalishdagi ilmiy yutuqlar inson salohiyatini samarali boshqarishga keng yoʻl ochadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. **Gʻoziev E.** *Umumiy psixologiya.* — Toshkent: Oʻzbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2019. — 420 b.
2. **R. Sunnatova, Sh. Karimova.** *Psixologiya asoslari.* — Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2020. — 368 b.
3. **Xolmuhamedov M., Joʻrayev A.** *Psixologiya nazariyasi va amaliyoti.* — Toshkent: “Innovatsion ziyo”, 2021. — 352 b.
4. **Qodirov N., Yuldasheva D.** *Rivojlanish psixologiyasi.* — Toshkent: “Universitet”, 2018. — 310 b.

5. **Karimov B.** *Psixologiya tarixiga kirish.* — Toshkent: “IQTISOD-MOLIYA”, 2017. — 280 b.
6. **Zokirova R., Haydarov O.** *Eksperimental psixologiya va tadqiqot metodlari.* — Toshkent: “Fan”, 2022. — 295 b.